

С. Божко

Козаччина

75.
як жили наші діди

Є. БОЖКО.

КОЗАЧЧИНА

Видання Центрального Комітету КСМУ.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!
КНИГОЗБІРНЯ МОЛОДОГО КОМУНАРА
Ч. 20.

С. БОЖКО.

КОЗАЧЧИНА

(РОЗМОВА З СЕЛЯНАМИ).

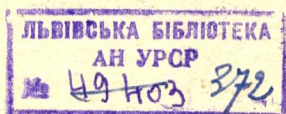

Видавництво Центрального Комітету КСМУ.

Додаток. Бібліотека

9 (с 47.7) 13

Д Р У К А Р Н Я
Ц. К. К. П. (б.) У.
„КОМУНИСТ“
Пушкинська 31.

~~1958~~

„...Кров'ю вона умивалась,
А спала на купак,
На козацьких вільних трупах
Окрадених трупах!“

Т. Шевченко.

— Щож ви тут поробляєте?— запитав Микола, сідаючи рядом з своїм „закадишним“ другом, вдаривши злегка по плечі його.

— Та щож в нас нового може бути!— відповів Петро, молодий педагог, що недавно закінчив „бурсу“ і оселився в рідному селі, яко вчитель,— теж, що і раніш! Холодно в школі, голодно дома, одно що тільки й тішить,— це культурно-освітня справа серед молоді!

— Що, невже й ти вже наш?

— Не скажу друже ще чий я. Одно лише, оце моя безпереривна праця в просвіті.

— Невже в нашім селі є просвіта? Здається наші „культурники“ раніш не дуже турбовались про освіту нас.

— Ей, не говори брате! Тепер не те, що раніше було! Зараз у нас мається клуб, де кожної неділі збірається молодь і де-хто з селян. Читають, гомонять. Я часто хожу туди.

— А сьогодні, Петре, неділя, ходім у вашу просвіту! Мені цікаво її побачити. Там певно є хтось з молоді.

— Ходім.

Хлопці зібрались і пішли.

* * *

В клубі було кільканадцять хлопців та дівчат. Сиділи за столом і жваво розмовляли. На столі лежала книжка.

— Оце добре, що ви прийшли, Петро Михайловичу — промовив жваво один з хлопців — скажите будьте ласкаві, ось цім чудакам: за що воювали козаки? Чи дійсно за віру православну та церкву, чи за що инше? Бо ми оце читаємо „Тараса Бульбу“, так хлопці не вірять, дивуються, що тоді був такий дурний люд, щоб боронив віру.

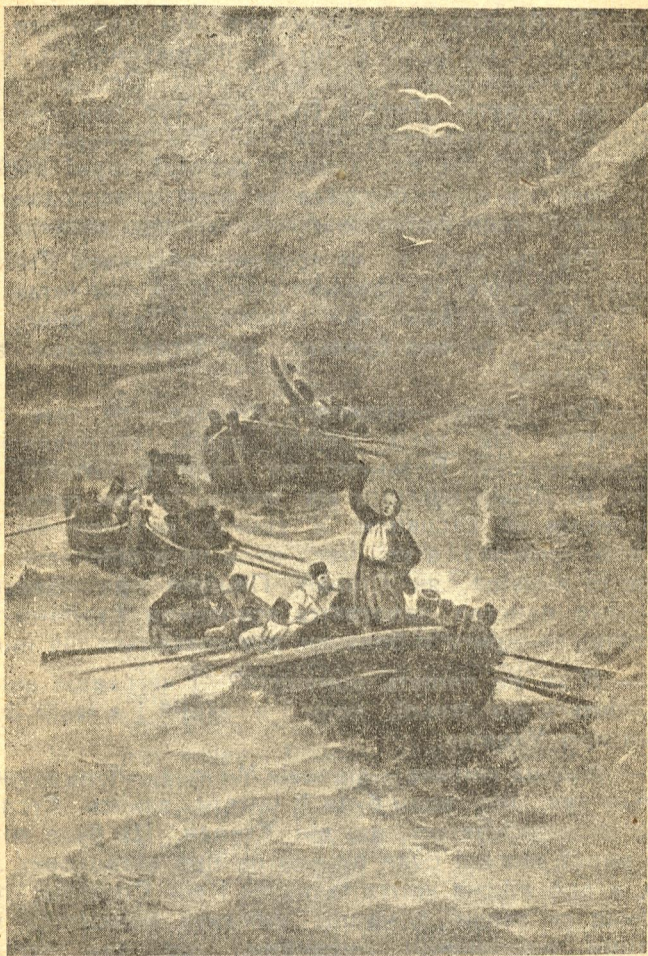
Петро усміхнувся і хотів говорити, далі повернувся до Миколи, висовуючи його на перед і промовив: Перш за все, товариство, ось вам наш Микола! Ви його давно бачили. Він і розповість нам про козаків. Мені самому іноді заходили такі думки в голову і я в цьому не міг ні в чому твердо розібратися. А ось ти, Миколо, був майже рік у своїй школі — то і говори — як дивитесь, ви комуністи, на цю справу і як вас там учили!

При першій спогаді про Миколу хлопці аж крикнули з радощів і по черзі почали здороватись. Далі почулись голоси: А й справді, Миколо! Розповідай нам про козаків! Цикаво чути, що кажуть більшовики про це! Чи правда, що комуністи стоять проти України?

Микола витяг кисет з махоркою, закурив з хлопцями і сів в кінці столу на лавку. Хлопці обсіли кругом і з зацікавленням чекали, що скаже Микола.

— Перш за все, я скажу тобі Андрію, що більшовики стоять не проти України, а тільки виступають проти панської та кулацької України. З другого боку ми стоїмо і проти такого пояснювання минувшин й України, яке малювали нам наші пани, оповідаючи про українське панство.

— Добре, промовив Андрій, а чим же инакше дивитесь ви, а ніж те українське панство? Коли ви не погоджуєтесь з тим, що пишеться про Україну в українських книжках, то виходить, що ви не визнаєте, як і російски пани що Україна була колись окремим вільним народом і мала своїх гетьманів; що в Україні тоді були вільні люде, що нікому не підлягали. Адже так?

Козаки випливають грабувати турецькі міста та кораблі (галери) на Чорному морі.

— Ні Андрію, ти помиляєшся! Ми комуністи не кажемо, що її не було, а ми не погожуємося з українськими панами про те, *яка вона була*—Ось ви зараз наприклад читаете „Тараса Бульбу“! Тут пан-поміщик розповідає про козацтво. Але як? Він говорить, що козаки, мов, всі хоробрі лицарі, дорослі, гарні собою, ще до того як один боряться за віру православну та весь нарід і инши байки говорить нам про козаків.

— Еге, це вже ти не говори,—обіззався Степан, що весь час сидів, та поважно слухав,—я сам читав Тараса Бульбу. Так гарно там написано! Так гарно, що коли читаєш, то вже думаєш, що і сам козак, або якийсь лицарь!

— Ось бачиш,—промовив Микола,—ти сам собі заперечуєш. На твоїх словах видно неправдивість панського писання. Возьмемо так: коли ти читаєш цю книжку, то ти відриваєшся від життя. Ти сам говориш, що робишся не Степаном, а якимсь вельможним паном, або лицарем, в той час, коли ти в дійсности не більше ні менше, як Степан. Пишучи про козацтво українське панство намагається яскравими фарбами замалювати, прикрити ті болячки, що ховаються під ними.

— А як же пишуть комуністи?—І чим ваша книжка різниться від їхньої, коли і в вашій і в їхній буде писано про Україну.

— А наша книжка.—відповів Микола,—буде завжди писатись так, що коли буде її читати якийсь Степан, то він не позабудеться, що він Степан. Це буде тому, що в нашій книжці буде писано не про вигадкових лицарів, а про дійсне життя таких як і він Степанів; про їхнє лихо та злидні. В наших книжках малюється, що під тими розкішними жупанами, що так оспівує українське панство, крилось грабіжницьке серце, котре грабило лише для себе, а неоглядалося на тих, що ходили в сірих свитках.

— Хіба і між козаками були багаті і бідні?—запитав один з хлопців, але не встиг він закінчити свої слова, як в кімнаті на дверях показався старий Дмитро Лірник з кобзою через плече.

— Дозвольте у вас погрітись, дітки, бо оце так замерз вештаючись по морозі, що й духу не чую!

— Зайдіть, зайдіть, діду,—разом загомоніли хлопці і дівчата,—дайте дідусеві стілець коло печі хай відогріється!

З усіх боків до діда посипались питання:

— Чи ви співаєте думи про козаків?—А заспівайте нам діду про Байду!

— Ні—Невольника!

— Байду! діду, Байду!

Микола підійшов до діда і запитав:—А знаєте ви пісню про козака Нетягу?

— Знаю, дітки, знаю! Зніміть лише тут за плечима кобзу, а я ще трохи руки погрію!

Відогрівшись, дідусь взяв в руки кобзу і заспівав, а хлопці захоплено слухали його старечий голос. А він бренив:

„Козак нетяга до города Черкас прибуває,

На козаку нетязі три сіроманці

опанчина рогозовая;

поясниця хмельовая,

На козаку, бідному нетязі сапанці

Видно і пяти і палці.

Де ступить, босої ноги слід пише“.

Хлопці слухали, а перед ними в думці малювався колишній прадід, обірваний і босий... І приходять він, бідний козак до корчми, де гуляють дуки-срібляники козацькі старшини, котрі починають з його глузувати та глумитись над його бідністю. І бере хлопців великій жаль за свого прадіда... Далі настрої змінюється. Козак-нетяга розсердився, що з нього сміється дучня і

кличе крізь вікно таких же побратимів-нетяг як і сам.
Дід підняв голос:

„Гей козаки, діти, друзі молодії
добре дбайте!

Сих дуків, срібляків за лоб наче волів
Із-за стола витягайте
перед вікнами покладайте
у три березині потягайте

Щоб вони мене споминали, до віку помятали,
Щоб козака Нетягу, бідну сіромаху на сміх
не здіймали“.

Після цих останніх слів по хаті піднявся цілий регіт. Крізь сміх чулися вигуки: „Оце так дали насмішникам“!

— Не будуть сміятись із нашого брата!

Коли регіт затих, Андрій звернувся до Миколи:—Так ми і не закінчили про козаків! Ти, Миколо, нам розповідай далі, про що ти почав говорити!

Микола пождав, доки сміх улігся і дідусь попрощавшись, вийшов, потім почав.

— Раніш, ніж говорити про козаків треба вияснити, звідкіль повстали козаки!

— А що значить собою слово козак?—почулось з гурту.

— Добре, зараз відповім. „Козак“—це чоловік, що стоїть на поготові до кождочасної сутички, а тому озброєний. Ранніш, чим повстали козаки, Україна була під Польщею. Доки в Польщі було натуральне господарство, доти не було великого гніту над селянами.

— А що ж то за натуральне господарство?

— Пробачте, що я вам раніш не пояснив: це таке господарство, коли всі продукти, що виробляються у даній країні, споживаються самими виробниками. Польща до козаччини теж так робила.

— А були вже тоді пани? спитав хтось с гурту.

— Чи може були всі люди рівними?

— А як же вони господарювали?— чулись голоси.

— Не хвилюйтесь,— заспокоював Микола: я зараз відповім. Певно, що були пани, нерівність тоді теж існувала. Були пани, котрим належав певний район околиць сел, і з котрих вони брали податок, податки були двох образів: натурою і відробітком.

— А яка ж різниця між натурою і відробітком?— запитала одна дівчина.

— Натура, або обрік, це коли люди платили панів хлібом, скотиною, та іншими продуктами свого виробу; а відробіток—це коли люде ходили на панський двір видробляти.

— А за щож платили податки?—почулись голоси, —що ж ім пани доброго робили?

— Податки ці виникли дуже давно, коли не було такої держави, як ото вже була в козацькій добі Польща. Колись люде жили великими сім'ями, родами. Ці роди поміж собою ворогували. Ворожнеча була головним чином із за землі, в боротьбі потрібно було ватажка. Тоді в силу необхідности повставав родовий начальник, цей начальник підбивав інші роди и племена і творив свою державу. Землю ділив він між приближними собі людьми, котрі були судьями над селянами і збирали податок зі своєї околиці, за те, що держали порядок між людьми. Такий порядок був і в Польщі, до кінця XV століття.

— А ось мені, покійний батько, хай вічно царствує, розповідав про панщину так якось не так: Ось ти синку розкажи мені старому—як же то повстал панщина?—гомонів дід Охрим, господар хати „Промісвіті“, що зачувши розумні речі, й собі заслухався.

— Так ось же я розповім. Поки було таке, як казав я ранніш, натуральне господарство, то селяне були ще не дуже пригноблені. Коли ж розвинулася торгівля; пан міг продукти, що набував через обрік та відробіток

продавати, тоді пани поширюють своє господарство-фільварок, або економію.

— А як робилось це поширення? — зачулись голоси.

— Це робилось так: пани не відкидають обрік, а побільшують відробіток. Себ то вони примушують всіх селян робити на панськім ґрунті. Робили двома засобами—з кіньми і без коней, хто не мав їх. Тому і панщина ділилась на піших і тяглих.

Чим більше розвивалася торгівля, тим більше пани поширювали своє господарство побільшуючи відробіток, котрий зпершу був рівний одному дневі в місяць, іноді в тиждень, а далше забирають в селян землю, щоб мати більше прибутку.

— Далі відробіток поширився до 3-х і 4-х днів в тиждень. Коли ж селяне почали вибрати де в якого ліпше пана і почали переходити, то тоді видали пани закон, по котрому селянам заборонявся вихід зі своєї землі, і стало бути і від свого пана. Таким чином цей закон неначе б то прикріпив селян. Так повстало тому 400 літ „кріпацтво“.

— Добре все це ти говориш,—обіззався дядько Омелько,—але ти казав, що будеш оповідати про козаків, а я про них і нечую?

— Ой який же ви гарячий, дядьку, не спішіть, я розповім і про це!

— Слухай! А чому ж вони такі дурні були, що й не тікали?

— Чому не втікали! Певне, що тікали ще й як! Втікаючи, палили в додаток фільварки і все панське добро!

— На спомін!—Щоб згадував!—почулись смішливі замітки від гурту.—Куди ж вони тікали?

— Зараз скажу. До Польщі належала тільки західна Україна, а саме губернії теперешні: Київська, Подільська, Волинська, Холмська та Галичина. Решта-ж

України була пустою. Коли ж панський гніт побільшувався більше, та більше,—тоді кріпаки починають утікати на схід в цю пустку, і оселялися на вільних землях та жити тут.

— Що ж вони тут робили? За який кошт жили? загомоніли хлопці.

— Вони тут оселялися по над ріками і вели всякий промисл як бортництво, або лісове бджільництво,

Козаки засідають торговий корабель, щоби ограбувати.

полювання та рільництво. Жити було тут дуже не безпечно. Рядом на півдні по Дикому полю ходили зі своїми табунами кочовники-тагаї. Останні підходили близько осель цих переселенців, тому треба було бути озброє-

ним. Крім вищезазначених промислів втікачі займалися лупленням татар, грабунком купецьких караванів. Далі—випадкові сутички перейшли в постійний промисел. Збіралась купка людей і під проводом ватажка уходила в степи на ціле літо. Це звалось „козачим промислом“ або „козакуванням“.

— Це похоче на наших махновців — з сміхом хтось зауважив з гурту.

— Так це козакування було постійним грабунком. Кожного літа збиралися промишляти, заходили геть в степі і аж в осени поверталися домів, або як тоді казали, „на волость“.

— Але ми в тебе питаємо про козаків, про Запорожців, а ти нам говориш про яких?—гомонів дядько Омелько—ти нам скажи, як тоді козаки воювали, та як вони били ворогів!

— Не хвилюйтесь, дядьку, прийде черга і до запорожців. Зараз розповім і про це. Польські пани, після того, як почалася закордонна торгівля звернули свої погляди на схід і почали посовуватися за втікачами.

— А що ж торгівля закордонна? запитав Андрій.

— Закордонна торгівля виникла тоді, коли натуральне господарство зникло; продуктів стало в країні багато лишніх. В Польщі закордонна торгівля розвинулась тоді коли в XVI віці на заході в таких країнах, як Німеччина, Англія, Франція, був великий брак хліба, пани кинулися продавати туди хліб, робить великі бариші. Так виникла закордонна торгівля в Польщі. А що в Польщі землі не хватало, так погоня за наживою, за баришами примусила польських панів йти за втікачами на вільні землі на схід.

— А чому ж ті козаки не били панів, адже в книжках пишеться, що козаки воювали з ляхами?—запитав один з хлопців.

— Так, воювали, але це було пізніше. З першу пани не заводили тут панщини. Вони ще й постачали

зброю козакам і були їхніми ватажками. За цими першими ватажками—шляхтичами приходили другі поміщики і заводили згодом свій кріпацький пад. Але робили це незаметно. Спершу вони захоплювали великі землі, будували великі замки, козаків же вони організовували в покордонну охорону. Першими з таких панів були такі як Вишневецький, Потоцький, Ружинський і інші. Явившись сюди, пани заводили як я сказав згодом і тут панщину. А саме, вони обмежили літне козакування для всіх, а стали примушувати цей напівграбіжницький елемент працювати в літку на землі. Дозволено було козакувати лише не багатом чоловікам. В 1570 році реєстрових козаків с.-то, козаків, що мають право на козакування, було лише 300 чоловік. Але всі козаки не пішли на службу до польського уряду. Вони стали в суперечки з державою і новим ладом. Живучи на волі, вони не погоджувались з панщиною і не хотіли піддатись під економію ведучи власне господарство. Тому з того часу починається втеча козаків за Дніпрові пороги, що дало почин козакам-Запорожцям с.-то що живуть за порогами.

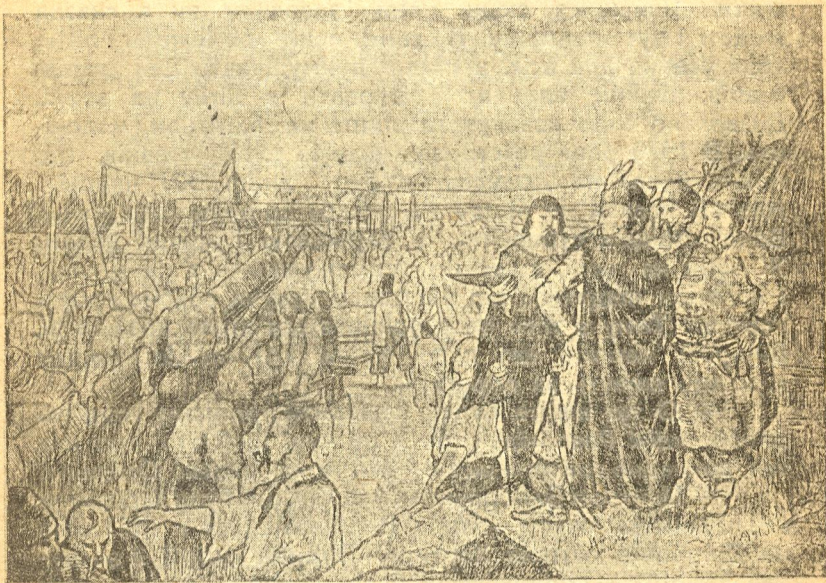
— О тут аж ти будеш говорити про нашу гордість Запорожців! Розповідай, бо я не чув, щоб хто про них так докладно говорив як ти!—загомонів дядько Омелько.

— Центром Запорожців була Січ, що була заснована козацьким ватажком—паном Вишневецьким в 1552 році на Дніпровім острові Хортиці. Вишневецький її заснував для того,—продовжував бесіду Микола,—щоби мати де переховувати награбоване добро, а з другого боку хоронити панські землі від кочовників—татар. Так повстала Запорожська Січ.

— Мені здається, що ти брешеш!—скрикнув дядько Омелько.—«Як же так? Січ—мати козацька, та щоб захищала панські землі?»

— Ні, це правда дядьку. Я навіть у Грушевського читав, що Вишневецький просився у польських панів

взяти Запорожців на службу, промовив Петро, — та пани польські не спішилися з прийняттям їх, тому козаки і не прилучилися. — Так, справді так! — спокійно знова говорив Микола, — Запорожську Січ збудували пани, щоб боронитися перед татарами, а козаки радо оселялися коло неї, бо тут не було панщини, тут була воля. Та

Під орудою пана Вишневецького (Байди) Запорожці зосновують Січ, щоби було де ховати награбоване добро та щоб захистити панські маєтки від наскоку полудневих кочевників.

осівши тут вони заходилися, щоб вписатися на службу польського короля, щоб получать платню до своїх грабунків, платню, за котру вони обіцяли боронити східних границь України перед татарами, та польський

уряд не маючи грошей, не спішився прийняти їх на службу, тож вони і не стали реєстровими і жили з одного промислу—грабунку. Сюди втікали не тільки бідаки, втікали всі ці люде, котрим в дома було за тісно, котрим грозила якась кара за їх злочинства, втікали зо всіх усюдів. Таким чином Запорозьська Січ стала прибіжищем—захистом для кожного шукаючого волі чоловіка бідака і багатого.

— Хто ж то були, Запорозці говори ясно! Чи дійсно лицарі, що бились за віру та пригнічений нарід, чи може і це брехня, скажеш!—клопотався дядько Омелько.

— Не хвилюйтеся, я відповім! Я сказав ранійш, що польські пани, переконавшись що добре мати на кордоні охорону, зробили реєстр козакам на Україні. Це значить, що вся маса козаків була поділена на реєстрових, що стояли на службі і користувалися звільненням з їх барщини, та посполітих, с.-то рядових козаків, що примушені були покидати козакування і робити панщину. Бувші кріпаки поселившись раніш від панів на півдні і сході тодішньої України, заложили, як я сказав, тут свої власні господарства. Ці господарства деякі були досить великі. Історичні документи як королівські грамоти, досить красномовно кажуть про тогочасних козаків. Одна наприклад грамота каже, що великі землі по річці Ворсклі належали козакові Омелянові Іванову, котрого королівська грамота величає „шляхотним“. Ті реєстровці—дуки також не погоджувалися з панами. Вступаючи з панами в суперечки із-за землі, вони робили їм злочинства і втікали з посполітими на Запоріжжя. Крім цих козаків селян, реєстрових і нереєстрових, на Запоріжжя втікали й міщани з міста.

— А чому ж міщане йшли на Запоріжжя?..

— А що таке міщани?..

— Ні, ти перш за все скажи звідки повсталa ріжниця між селом і містом?..

— Міста, товариші, зародилися ще далеко раніш від козацької доби. Коли люди крім рільництва стали займатися ремеслами і стали виробляти продуктів більше, ніж їм самим потрібно, тоді ці продукти своїєї праці стали обмінювати на продукти чужі, які їм було потрібно. Наприклад: ви дядьку Омельку робите сокирою, а ти Андрію—хлібороб. В твоєму ужитку потрібно сокири, а дядькові Омелькові треба хліба і ви робите обмін. Коли люде почали спеціалізуватися на різних ремеслах, продуктів стало багато, вони для скорішого і зручнішого обміну оселялися там, де більше всього робився обмін, і утворювали міста. Ці міста багатіли, робилися осередками торгівлі. А я вже вам сказав раніш, що коли почався вивіз хліба, дерева, дерев'яних виробів, шкір та скотини, то це все,—с.-то вся закордонна торгівля перейшла до рук шляхти, панства. Таким чином міста почали бідніти. Ремісники і міщани стали дивитися на поміщиків косо. Міщани почали козакувати, себ-то ходити на південь. В купі с селянами—козаками грабували купців шляхтичів і татар. Але коли шляхта закріпилась добре, тоді вона, як я вже говорив, знищує козакування і козаки міщани повинні були покидати волость, і втікати на Низ.

— А як вони жили там на Низу, і що з себе уявляла Січ—почувсь голос,—яка була організація козаків на Січі? Чи було в них там начальство?

— Оселявались вони по Низу зімовиками. Це такі хутори. Ці хутори належали багатій старшині козацькій.

— А старшина сама робила в тих зімовиках?

— От в тім то й річ, що неробила! Старшина „хозяїнувала“, але робили або батраки, бездомні молоді хлопці, або бідніші селяни, що оселялися біля цих зімовиків і звалися „підсусідками“. Старшина, а потім і їхні сини сами не працювали, а користувалися працею батраків.

— Я не можу з цим бути згоден! Як це можна, щоб козак гуляв, як лайдак, а на нього хтось робив! Де ж тоді тут рівність та братерство!—гаїчався дядько Омелько.

— Чудний ви чоловік, дядьку. І хто вам наговорив, що тоді було так вже гарно! Візьміть ви хоч того самого „Тараса Бульбу“, котрого ви так начиталися. Ви там помічаєте, що сини Тараса Бульби вчилися в бурсі, с.-то в ті часи у вищій школі. Ваші діти вчилися коли у вищій школі, я питаю?

По громаді пройшов сміх. Почулись вигуки:

Біля свиней вони вчилися, а не в школі!

Та де там нашому братові вчитися, коли тут за роботою нема коли в гору глянути!

— От бачите, а сини баржуїв учились, а бідні замість їх робили!

— Так це—на волостях та в зімовиках, але в самій Січі цього не було, тут усі були вільні і рівні,— запитав Андрій.

— А ось і тут не правдива ваша думка. На Січі було різко відмежовано козаків простих від старшин. Прості козаки або інакше „чернь“, „голота“ і друга частина—дуки, старшини. „Чернь“ так і була прозвана за свою чорну роботу і та частина, що рекрутувалася із втікачів—селян.

— Що ж ця чернь робила на Січі—запитав хтось з гурту.

— Я вже вам казав,—чорну роботу, а саме ловили сітками рибу, пасли коний своєї старшини, били дичину, гнали дьоготь, робили байдаки. Разпорядчиками над ними були старі козаки, а над цими вже полягала старшина. Навіть човни, що козаки робили та плавали, не були всіх козаків.

— А щож робила на Січі старшина?

— А ви не чули, як дід співав? Вони були господарями Січі. Дуже старі вели господарську роботу,

молодші одержували посади начальства. В період мирний займалися п'яцтвом та гульнею.

— Ти казав, що на Січ втікали і міщани, щож вони робили там?—запитав Степан.

— Як вам може відомо вже, що міщани, це ремісники, купці, і роботу вони виконували по спеціально-стям. Ремісники робили зброю, шили одіж старшині та дукам; робили вози, колеса, відра. Купці торгували з татарами, головним чином, обмінюючи в них зброю для Січі.

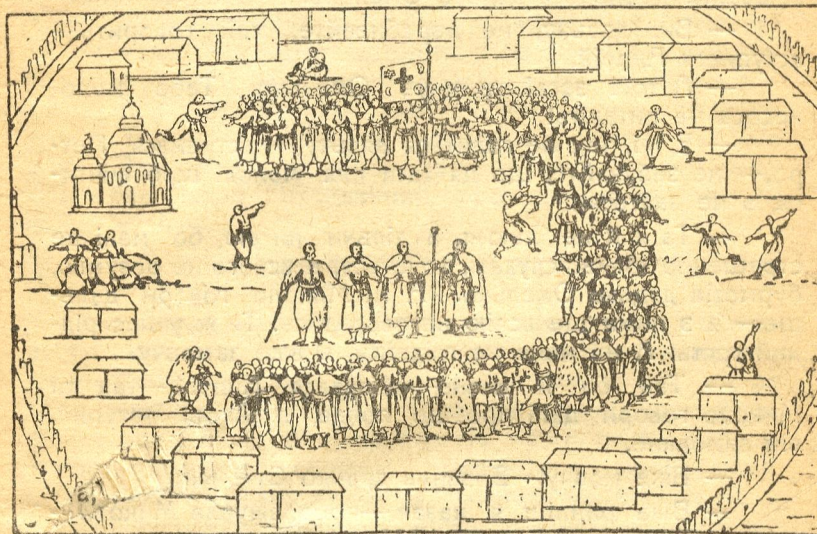
— Ось ти нам розповідаєш так, а в книжках пишеться інакше!—промовив дядько Омелько, там на-приклад пишуть, що там вибірали собі начальство. Зна-чить у них було вільніш, а ніж ти говориш.

— Пам'ятаєте ви, як у нас вибірали старшину, в нашій сільській громаді? Так отаке саме було і на За-поріжжі. Як у нас куркульня гризлася за посаду на старшину, отак і тоді було помежи старшиною. Всі старшини завжди ділилися на групи, котрі ворогували помежи собою. При виборах в гетьмани, с.-то ко-мандуючі, старшини перед виборами, вели „виборчу кампанію“, кождий набірав собі „теплих“ хлопців і за-добряв горілкою. Заручившись такими прибічниками вони починали вибори і зкликали козацьку раду. Але і на цій раді кождий мав своє місце. По середині, мі-стилося коло старшин, кругом них чернь. Бувало, що прості козаки не хотіли йти на раду, тоді їх зганяли насильно в коло. Помежи козаками містилися „агенти“ кождого „кандідата“ на гетьмани, і починались вибори. Я гадаю собі, що каждий із вас читав Тараса Бульбу? „Читали, Читали“—загули хлопці.

— Так там гарно обмальовано, як йшли такі вибори. Прибічники кождого із кандидатів нагороджуючи стуса-нами попід бік своїх, супротивників викрикували канді-датури. Кандидати лицемірно відмовлялися, мовляв, що один старий, другий молодий і т. д.

— А чому ж вони відмовлялися, коли їх вибирали? Запитав хтось з гурту.

— Чого відмовлялися? Та цеж зрозуміло! Щоб довше та дужче попросили, а це було на далі гарною запорукою на визиск та безмежне розпорядження, доки виберуть іншого гетьмана.

Козацька рада: посередині старшина, а ззаду — чернь (по старинному малюнку).

— Ну добре розповів ти нам про те, звідки повстали козаки, де жили, а теперь розповідай, за щож воювали козаки? — запитав дядько Омелько, — бо мене щось наче водою підмива, що ти нам брешеш!

— Не брешу, дядьку! Ви ж сами вже чуєте, що воно не так, як вам здавалося.

— В буржуазних оповіданнях про козаків пишеться, що вони воювали за нарід та за віру православну, але

це, товариші, не зовсім правдиво. А тому я і спроможуся розсіяти перед вами ці забобони. Оселившись поблизу татар і Чорного моря на шляху торгівлі Москви і Польщі з татарами та турками, козаки вели боротьбу з цими сусідами.

— Але ти нам ясніше поясни за що саме вони воювали? добивався дядько Омелько.

— Ви, дядьку, не перебивайте, хай говорить— вступився Андрій.

— А тобі зась! гримнув Омелько. Тебе молодикоса не питають!

— Е, ні, так не годиться дядьку,— вступився Петро,— не забувайте, що ця хата для молоді щоб вчитися, а не лаяться!

— Та я й не лаюся, а тільки питаю, бо мені це страшенно цікаво слухати хочеться, а всього не розумію, бурмотів дядько Омелько.— А ти Миколо говори далі— я з ними ще вспію наговоритись. Ти ж у нас рідкий гість. А на мене не гнівайся, я вже замовчу.

— Так би й давно—обізвався Андрій,—так ти Миколо говори далі про що почав, дядькові потурай, він замовкне.

— Вже мовчу!—Бовкнув дядько Омелько.

— Вже ранніш я казав,—продовжував Микола— „що по Дикому полі на півдні України татари випасували великі табуни худоби. Ще коли не було Запоріжжя, ти первісні козаки робили напади на татар, грабували їх. Коли ж заснувалось Запорожжя, то козаки не обмежувалися грабунком кочовників, вони пробрались і в самий Крим. Особливо ці наскоки на Крим стали повторюватися, коли на Запорожжі набралось багато людей-втікачів, та коли кошовими на Запорожжі стали багаті старшини. Ціх старшин вже не задовольняють коні та худоба. Вони потребують золота, предметів розкоші, дорогого зброю, шовкову та оксамітову одіж.

— Добре, але козаки могли і не послухати свого кошового чи гетьмана і не йти на війну—запитав Андрій— вони могли забунтуватись?

— Ні хлопці, не так. Справа в тім, що козаки самі були зацікавлені в таких походах. Бо коли козак під-час війни награбує собі дорогоцінностей, то повернувшись на волость він може купити собі землі і цілий хутір. До того раніш, аніж йти на війну, старшина вела по межі козаками агітацію. Кращими агітаторами того часу були бандуристи-кобзарі, котрі різними думами про невольників робили на козаків великий вплив. Тому і кошовим був кращим той, котрий частіше водив Запорожців на турок, татар. Одним із таких гетьманів був Петро Сагайдачний, про котрого не раз ви чули в піснях.

— А за що вони воювали з турками, коли їм можно було грабувати і татар.

— Зараз відповім. Турки вели торгівлю з Московою і Польщею. Вони мали міста по над Чорним морем, як Білгород сучасний Акерман, і инши. В цих містах було багато всякого добра. Тому запорожці, коли вбралися в силу, стали пробиратися на Чорне море. Робили напади на торгові кораблі (галери), на прибережжі міста, навіть на саму турецьку столицю Царьгород.

— А чомуж турки не могли розбити запорожців? Адже турки сильніші від запорожців! Значить руки короткі?—гомонів дядько Омелько.

— Ви праві, дядьку Омельку, та не зовсім. Ціла бачте біда, що запорожці нападали на турецькі міста з непацька, та ніж турки отямилися, по запорожцях вже й духу не стало. Іти за ними в степи те саме, що шукати вітру в полію. А на морю зрештою годі було тяжким великим галерам турків міряться з малими, легенькими козацькими чайками, що мов оси нападали на турецькі кораблі.

Такими походами на Черне море мішали козаки вести торовлю Польщі з Турцією. Тоді Польща намагалась приборкати Запоріжжя. Вона напівдні тодішньої України будує кріпости, в котрих встановляє свої залоги. Нарешті в 1572 році король Сігізмунд Август призначив над козаками старшого суддю, котрий в свою чергу підлягав коронному гетьманові, с.-то командую-

Запорожці споряжаються у морський похід, котрий дуже був корисний особливо хозяйінам човнів. Вони за кождий виступ козаків у море одержували за свої човни багато добра.

чому польськими війсками. Із за цього й вийшли перші спори Запорожців з Польщею. До тепер вони Польщі не рухали, але коли ім Польща почала збороняти промишляти, козацькі ватажки почали боротьбу з польськими панами.

— А за щож боролися Запорожці з поляками, коли ти кажеш що їхня старшина була також з панів— здивовано спитав Степан.

— Так, козацька старшина була з панів, але були й з підпанків, бувало не раз що і з простих. Та козацька старшина бажала все порівнятися з польськими панами, з другого боку, вона ніяк не могла погодитися з тими рукавицями, в котрі їх зтискала шляхта, забороняючи козакам промишляти на турках. Тому весь час скілько-о не було повстань козаків, всі вони йшли за одно: з одного боку здобути прав старшині та міщанам свободи козацького промыслу, а з другого вписання всіх запорожців у реєстр.

— А яких же то собі прав набували міщани?

— Я вже ранніш казав, що полські поміщики захопили в свої руки промисловість і торгівлю. Міщанам же було заборонено вести закордонну торгівлю, а щоб вони об'єднані не захопили в свої руки внутрішньої торгівлі, тому їм було заборонено організуватися в будь які господарські організації; тому то міщанство в козацькій добі так ішло за запорожцями.

— Це вже зрозуміли;—промовив Андрій,—а тепер ти нам скажи, що то за реєстр, що туди так рвалися козаки.

— Записатися в реєстр, тоді було поступити на службу до польського короля. Товпилися туди козаки тому, що кождий, хто записався у реєстр, то одержав землю, мав право вести своє господарство і звільнявся від податків та барщини. Реєстрові козаки дуже багатіли і відрізнялися від простого люду—посполітих. Колиж польські пани захоплювали все більше землі, то бувало, що пан захоплював землі реєстрових козаків. Ці вступали в суперечки і наробивши якогось бешкету, тікали на Січ. Там входили в порозуміння з козацькою старшиною, підбурювали чернь і вели повстання проти поляків. Одним із таких повстань українського козац-

тва проти польських панів було повстання Конинського 1590 року. Це повстання було не довго. Провадили його, головним чином, старшини. Добивалися старшини виборчого суда, с.-то, щоб судді не настановлялися з гори польським урядом, а щоб їх козацька старшина вибирала споміж себе, так як і польська шляхта. Оце було саме головне для старшини, про кріпаків же вони й не турбувалися.

— А як же кріпаки дивилися на тих повстанців?—запитав Степан.

— Це було, кажу, одно з перших козацьких повстань. Селянство не було зворушено, а тому повстання закінчилося поодинокими сутичками межи українськими старшинами і польськими панами.

— А що то було за повстання Наливайка?

— Зараз буду говорити і про нього. Це повстання двох отоманів Наливайка та Лободи. Воно не обмежилось поодинокими сутичками й захопило в собі багато й селянства.

— Чи правда то, що я читав в якійсь книжці, ніби тоді повставали віру рятувати?—запитав Андрій.

— Ви не всяким книжкам вірьте! Бо книжки не бог дав, а пишуть люди, кождий на свою руку. Візьmemo наприклад: кождий із вас пам'ятає що обіцяли українські панки, коли йшли з німцями в 1918 року на Україну. Писали, що буде вільна Україна земля народів, а дали вони?

— Еге дали! — обізвався дядько Омелько, — на самого Маковія вигнали косить панську пшеницю, тоді як дома своя сипеться!

— Та вам ще нічого! — обізвався один із бувших повстанців, — а мені такого всипали, що й зараз як на негоду, то всі кості ломить.

— От бачите! А десь сидить якийсь панок та пише книжку, в котрій скаже, що гетьманці чи петлюрівці боролися за вільну Україну та весь люд україн-

ський. Отак само і тоді. Боролися старшини за свої права, а селянам очі затуляли вірою.

— От памятаю я добре Петлюру, як робив в 1920 році Україну. Гетьман навіз колись московських князів, а Петлюра тепер польских графів і лицарів, що до нашого брата знали одно слово: хам. Вони-ж всю худібку забрали в мого вітчима,—говорив малий Мирон,—та ще й промовляли, давай хлопче все, а то Україну випишемо таку на плечах, щой не донесеш.

— А що то було за унія, про котру я читав в одній історії в школі? запитав Степан.

— Слово „унія“—це спілка. Таку спілку зробили українські церковні владики з католицькою церквою в 1594 році.

— А що примусило українських пастирів злучитися з польськими ксьондзами? Чи не якийсь інтерес? Попи люблять дуже інтереси,—промовив знова дядько Омелько,—за яйця і курку до неба готові впустити!

— От з цим, дядьку, і я з вами погоджуюся,—підхопив Микола,—попівська порода така вже! Така вона зараз, така і тоді була! Мене питали про унію, та про те, що примусило українських владик піти в унію. Зараз про це буду говорити! Православна віра, котра ще й досі животіє по глухих селах межи старими людьми, зайшла до нас на Вкраїну з Греції з Царь-городу.

— Хіба тільки старі вірують?—запитала одна дівчина, — адже до церкви ходять і молоді хлопці і дівчата!

— Та хіба молодь іде до церкви молиться,—обізався Андрій,—вона збирається туди, щоби побачиться. Зайди до церкви коли небудь, чи хоч одна дівчина або хлопець молиться? Угли підпирають та переморгуються.

— Ось самі бачите, що віра ~~вже~~ відмірає. Так це тепер під час революції, люди побачили що їх

попи дурять та й не вірять. За козацької доби коли люди були темні, не читали, а ні книжок а ні газет,— тоді було инакше. Попи тоді мали великий вплив на селянство. Але ми підемо далі про унію. По скільки релігія була перенесена на Україну з Царгороду, то її вищим церковним владикою був патріарх царгородський. Коли на Україні треба було настановляти митрополита, то такий настановлявся тільки патріархом царгородським. Такий звичай йшов від Володимира і до цієї пори, про котру зараз говоримо. Коли Україна злучилася з Польшею, тоді заведений звичай падає. А падає він ось чому. В 1493 році турки нахлинули на Византію і забрали Царгород. З упадком Царгороду впало значіння і патріарха.

— Хіба турки вбивали християн?—запитав Андрій.—Вони ж не забороняли їм віровати в Христа?

— Віра, а правдивіш жреці кожної віри, попи, завжди туляться до державної влади. Церква без державі жити не може. Вона завжди допомагаючи державі користувалася сама допомогою державі. Коли ж впала Византійська держава, а за нею і влада патріарха, тоді православна церква на Україні залишається без голови. Тому то верховні українські владики запобігають собі ласки у короля і папи римського. Вони намагаються прилучитися до католицізму.

— Які ж були головні причини, що примусили українських владик злучитися з католиками? запитав Степан.

— Одною із головних причин, що примусило до злуки, це бажання удержати владу над людом, що стояв за православну віру.

— Хіба православні повставали против своїх владик?—спитав Андрій.

— Ні, повстання з першу не було, а була лише боротьба межі владиками і братствами. Про братства я хіба вам не говорив? Коли польська шляхта захопила

в свої руки промисловість і торгівлю, вона обмежила права міщан. Їм було заборонено робити будь які торгові або промислові спілки. Але одна організація була їм дозволена це—духовні братства, що об'єднували міщан. З першу ці братства не мали великого значіння, а потім вони стали об'єднувати весь елемент, що стояв проти дворянської держави. Коли впав Царгород і єпископи стали призначатися по вказівці шляхти та короля і ці духовники прагнули до злуки з католицькою церквою, тоді межі братствами і владиками починає ворожнеча.

— З бігом часу ворожнеча побільшується. Особливо ворожнеча поширилась тоді, коли приїзжаючи за грішми царгородські патріярхи грошей від владик не одержують, а в наслідок цього підіймають проти владик братства. Патріярхи предають анахтемі владик, владики тих братчиків, що від їх відколювалися. Ця ворожнеча і привела до унії.

— Але братства були в містах, а ти казав що від Наливайка починають повставати за оборону віри селяни! Коли це так, то чому селяни так стояли за віру? — запитав Омелько.

— Зараз дядьку відповім. Крім того щоби через державу приборкотати братства, українські владики йшли на унію с поляками ще і тому, щоби вдержати собі ті великі багатства, котрі вони одержували від монастирів та церков.

— А хіба на їхні доходи хто посягав?

— Так! польське панство, що розвилось в собі під час торгівлі попит на гроші стало дивитися на все як на засіб здобутку грошей. Коли воно побачило що церква дає великі доходи, панство починає заводити налоги на церкви та монастирі.

— Для цього пан здає церкву чи монастир в аренду. Він постановляє свого контролю над ними і через

нього бере гроші, що тоді зносили по копійці на свічечку та кидали попові, щоб гріхи замолив.

— Ось ти сказав що церкви пани здавали в аренду—промовив дяцько Омелько,—а чи правда то, що жида тоді брали церкви і не дозволяли там без плати ні хрестити, ні вінчати?

— Так, арендатори брали гроші, але крім арендаторів жидів були арендаторами і дрібні шляхтичі. Але оскільки без посереднім членом, що забирав попівські доходи, був арендаторь, тому то люди не бачили, що за спиною арендатора стояв пан, а підчас кожного повстання били і мордували головним чином арендарів. Звідциль і повсталла та велика ненависність до жидів, котру попи підтримували в людях до останнього часу.

— А як же попи дивилися на це арендаторство,—запитав Андрій—це-ж вибивало з рук попів кусок хліба?

— А як ви думаєте попи дивляться на тих, хто вменьшає їхній дохід?—поставив питання Микола.

— Так як і тоді,—підхопив дяцько Омелько—„в нас коли Радянська влада відділила церкву від держави, так покійний піп Андрій з туги вмер!

— А в Микольській, підхопив Степан, коли прийшли денікінці то піп надів рушницю та пішов за пристава у карательний отряд.

— А як відступали білі, скільки було попів? Самі в рясах, на грудях хрест, а заплечима винтовка!—додав Андрій.

— Отак само відгукнулися попи і тоді. Тільки тепер попи держалися одного фронту, а тоді вони розкололися. Верховні пастирі пішли до польської держави та цілували черевики у папи римського, „Меньша братія“,—як тепер кажуть „пішла в опозицію“. З першу вони боролися по між собою на словах. Потім коли верховні владики маючи за своєю спиною державну владу з військом почали творити насильства, зкидаючи меньших з

тепленьких посад, тоді ці менші братчики вкупі з мійськими братствами запобігають ласки у запорожців. Багато з них втікало на Запоріжжя. А під час повстання Наливайка брат його, піп Дем'ян, мріяв зробитися владикою України.

— А ти й не доказав нам про Лободу та Наливайка,—пригадав Степан,—як же закінчилося їх повстання?

— Повстання їхнє не вдалося і закінчилося поразкою поляків. Наливайко прийшовши на волости, почав конфіскувати та грабувати з козаками майна польських магнатів та уніатів та з другим ватажком повстання, Лободою, посварився. Тим часом шляхта під командою Жолковського збирає сили і наносить їм поразки.

— А чому ж козаки не злучилися до купи та не розбили поляків—спитав Андрій.

— Вони не тільки не злучилися, але назворіт, Наливайко побачивши, що йому не встояти проти поляків, просить у шляхти миру. Він згоджується із унією, із панщиною, а просить щоб його пани помилували та наставили гетьманом над Україною.

— От продажня шура!—зі злістю промовив дядько Омелько—а Лобода як? Чи й той впав ниць перед панами?

— А так, дядяку, Лобода, зачувши про це, і собі пише листа до шляхти, й називає Наливайка негарним свавільним чоловіком, и сам проситься під польську державу, обіцяючи завести панщину.

— Тьфу!—плюнув зо зла дядько Омелько—з такими козаками!

— От бач, промовив Степан,—тепер і плюєте, а раніш було збираєте хлопців та як почнете хвалиться: „Он як, колись було на Україні! І вільні люди, і шовкові жупани!“ „Ось ваші гетьмани як!“

— А чому ж козаки, побачивши, що їх одурено, не покинули Лободу та Наливайка і не скинули їх?

Вони ж могли і настановити собі інших проводарів! спитав Андрій.

Повстанці селяни не знали, що жадали Наливайко та Лобода зі старшиною, та думали, що боряться дійсно за свої інтереси та за віру православну.

Наскок козаків: по зруйнованих селянських оселях літають вагати козаків добуваючи собі та старшині слави, не дбаючи про права закріпощеного селянства.

— Воно й тоді нашого брата обдурювали!—вставив своє слово охочий до балачки дядько Омелько,—ми думали, що тільки нас дурили!

— Що ж удалося хоч одному гетьманувати? спитав Степан.

— Ні! Польські пани діставши в руки Наливайка і Лободу, страшено їх покарали.

— „Катюзі по заслугі!“—забурмотив знову дядько Омелько.

— Що ж козаки більше не повстали?—почулось питання.

— Де там не повстали? Я вже казав що з кожним приходом польських військ на Україну все більше втікачів, втікало на Запоріжжя, що раз більше наставляла панщина. Батажками всіх повстань є козацькі старшини, котрі злучившись з православним духовенством, згодом намагаються утворити своє українське королівство з гетьманом на чолі, щоб панувати, як польські пани.

— Та ніж це сталося, Польща намагається обмежити реєстр козаків.

— Старшина ж добивається побільшення. У це побільшення поволі робиться.

Особливо під час повстань. Та всіх козаків годі було записати. Так приміром 1625 р. записано було всіх шість тисяч.

— І щож, козаки погодилися з цим?—запитав Степан,—адже козаків було більше, аніж шість тисяч!

— Старшини записували у реєстр тільки того, хто їм був до вподоби: звичайно це були міщани та дрібна шляхта, як і самі старшини. Решта-ж козаків сунула на Запорожжя, де займалася своїм промислом. Тоді Польща, щоби препинити дальший прибуток козаків на Січ, ставить на Дніпрі кріпость Кодак. Тут поставлена була частина польських військ, котрі повинні ловити втікачів. Також по всій Україні стояли польські залоги. Та не довго було спокійно на Україні. Козаки в 1630 р. повстали під проводом Івана Чорного і рушили знов із Запорожжя на волости. Після поодиноких сутичок козаки нежданно напали на польський обоз і по великій бійці заволоділи ним. Розбивши таким чином. Конец

польского (камандуючого польскою армією) вони поспішили зробити договір, по котрому знов верхи козацтва, старшини, приписалися до реєстру.

— А в той час були реєстрові козаки у поляків?— спитав Андрій.

— Були і вкупі з панами вони подавлювали повстання. Огуг то ви бачете, що була за оборона віри та інтересив трудячого люду. В той час коли селянство

Коли селяни гинули в кріпацтві, то козаки здобувши своїх прав гуляли.

конало в кріпацтві, і знівечене неволею повставало, кучка старшин, що була на чолі тих повстаннь, робила зраду.

— Ось ти говориш про повстання козаків, а скажи що то було за повстання Павлюка? Я десь читав про нього та забув—запитав Петро.

— Козацьких повстань всіх було багато, а я говорю лише про головні. Коли вже вам хочеться знати про Павлюка, то розкажу і про нього де що. Але було ще одно повстання перед повстанням Павлюка. Це повстання Сулими. Козацька старшина в боротьбі за владу була до того підла, що стояло польським панам сипнути межи них грішми, як вони враз видали полякам Сулиму на смерть. Цікаво при цьому, що відсилаючи панам Сулиму, вони в грамоті писали, щоби за це їм було дано більше шляхотних прав.

— От тобі й на!—гукнув дядько Омелько, де ж тут лицарська честь, про котру так писали в книжках! Як же це? свого брата тай видали на заріз як барана? Оце так козацтво!

— По смерті Сулими повстання піднімав Павлюк але і його доля була такаж як Сулими. Реєстрові козаки йому зрадили і видали шляхті на карру. Мало того тепер реєстрові козаки зобов'язалися подавити повстання по всій Україні навіть на Січі.

— Та як же це?—з жалем запитав дядько Омелько,—брат на брата? Щож примусило реєстровців йти на таке злочинство?

— А це, дядьку, було просто. Реєстрові козаки мали хутори, мали землі, тягнули великі бариші зі згоди з панами и ще й одержували платню та здобували собі права, нарівні зі шляхтою, а Запорожці перешкоджали їм панувати, піднімаючи проти них нарід і тих, що не вписані в реєстр. Для того і зробилася ворожнеча між Запорожцями і реєстровцями.

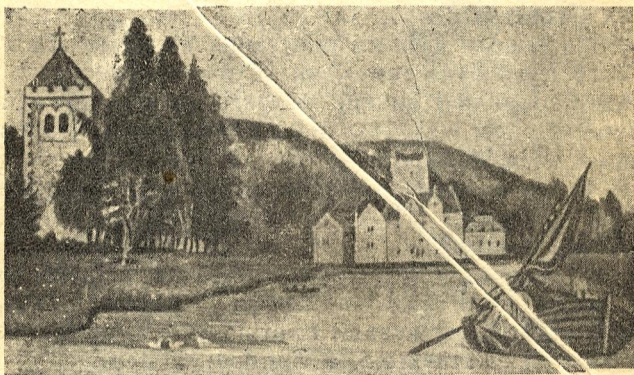
— А чому ти не сказав нічого більше про гетьмана Сагайдачного, що проміняв жінку на тютюн та люльку?—спитав хтось з гурту.

— Заговорився тай забув про головного ватажка козаків з тих часів,—відповів усміхаючися Микола. Сагайдачний був гетьманом від 1614 р. і був славним тим, що не тільки жінку, але й честь продав панам за

добру службу. Він весь час стояв на службі польських панів, допомагав їм воювати турків, Москву за добрі гроші і душив всяку свободу народу, обстоюючи тільки привілеї старшин, та надовів так, що Запоріжжя навіть скинуло його, і він гетьманував тільки над реєстровими.

— А що після того сталося із Запорожжам?—запитав Степан,—воно не загинуло, бо я читав, що воно аж при Катерині впало?

— Так Степане! На якийсь час Запоріжжя затихло, але потім знов заворушилось. Його старшини почали думати, як би то й собі стати на службу, як реєстровці. Але склалися випадки, котрі помішали їхнім планам.

Братаючись зі шляхтою козацька старшина поробилась панством та будувала собі отакі палаци (палац гетьмана Дорошенка).

— Значить Запорожці таки не пішли на службу до панів, як реєстровці,—весело спитав дядько,—а пішли з народом за одно?

— Ні, дядьку, запорожці не пішли, а ні до панів, а ні за одно з народом! Я ще раніш казав, що серед козацької старшини повстала думка збудувати власне

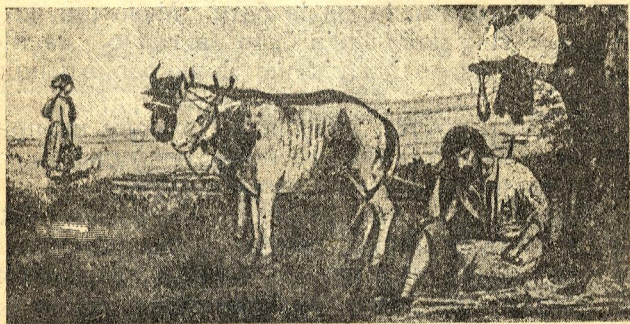
королівство. Коли ж реєстровці підросли та вбилися в пір'я, серед них зародилася думка вигнати панів з України, а самим панувати над кріпаками.

— Навчалися, значить у панів, підніжки панські! бовкнув дядько Омелько.

— Так дядьку! Реєстровці дуже гналися за шляхецтвом. Вони все своє життя пристосовували до панського. Всі панські звичаї переймали від панів!

— Ах стерви!—бідкався дядько Омелько,—отак же і в нас було раніш! Пригадую—наша інтелігенція!. Що подивишся—гнида, а теж брат у пани товпилися!

— А скільки їх погинуло із за того на службі у панства! зауважив Степан.

Пригнічені панщиною, пограбовані козацькими війнами
селяне виглядали ось якими.

— А пстім, як прийшла революція почали при допомозі німців та поляків свою Україну—зауважив Петро.

— Годі вже вам лаяти інтелігенцію, вона вже кається що більше не буде—перервав їх сміючися Микола. Підемо далі. Колиж ото реєстровці почули за собою силу, та побачили, що за ними підуть і міста, котрим

польська шляхта не давала розвиватися, та й ще кріпаки, яким пани теж дошкулювали, вони лучаться з Запоріжжам і татарами і роблять велике повстання під проводом запанілого старшини реєстровця Хмельницького.

— А коли це було?—почулось запитання.

— Це було в 1648 році. Але про це ми поговоримо в другий раз. Нині ми закінчимо на цім!

— Ти скажи мені ще одно—спитав дядько Омелько—в чім же була зрада козаків народові в цьому повстанні?

— А в тім дядьку, що тепер козаки привели собі на допомогу татар на Україну, дозволили їм грабити народ, забирати худобу, дівчат. Це все давали вони татарам щоб ті допомогли їм панів бити. Мужикам же пообіцяли волю. Але коли панів було вигнано, на місце панів засіла старшина і нарід ще гіршу робив панщину, як за панів“.

— Це щось походить на нашого Петлюру, що приводив шляхту робити Україну, та йому не повезло так, як Хмельницькому—обіззався хтось з гурту.

— Зрозумів я все тепер—заговорив дядько Омелько, а то було іноді читаєш свою книжку, оту знаєш Андрію, що ти в мене брав! І як ото читаєш про них козаків, так іноді аж слези котяться, що я не козак. А бувало колись, як була та нещасниця сивуха, та вип'єш чарку, другу, і вже здається тобі що ти сам Бульба.

— Ха-ха-ха! зареготався Степан,—я пригадую як дядько п'яні ідуть було по вулиці із засученими рукавами і першого хто попадеться під руки, били по під бічку.

— Ну, гаразд—заговорив Петро—коли ти кажеш, що козаки не були з народом, а були окремим станом, що добувався тільки собі привілеїв, то чому в народніх піснях і оповіданнях козаки такими виводяться?

— Це дуже просто! Бо поняття „козак“, то було поняття спершу волі особистої незалежності.

Але потім, коли в них розвинулася старшина, коли козаки вибороли собі Україну за Хмельницького, коли завели нове козацьке панство, тоді народ звернувся против них. В піснях того часу співається вже про дуків-срібляників, за гетьманщину, що була гірше панщини. А чи ви не читали Кобзаря Шевченка?—Так він називає старину козацьку рабами, варшавським сміттям, підніжками Москви. Хмельницького же називає сучим сином, що віддав Україну в нову неволю. Вся річ бачте в тім, що народ був темний та йшов з козаками, гадаючи дістати свободу. Та лише тоді переконався, що це є обман, коли козацтво запрягло його в нове ярмо. Коли воно дозволило татарам грабувати нарід, а нарешті завело панщину. Та про це вже другим разом докладніше поговоримо. Тоді подивимося як козаки шукали помочи в Москві проти своїх земляків, котріх бралися звільнити з під одного ярма, щоб надіти інше, своє рідне.

— Я все теперь розумію —заговорив Андрій:

— Бач, чого так розписують про самостійну Україну і нагадують козаків!—додав Степан.

—Вони хочуть нас так манити, як манили гетьмани своїми універсалами нарід, щоб на його плечах вийти в гору, щоб чужими руками вигрібати печену картоплю з жару, —але не повіримо теперь обманщикам,—загомонів Петро.

—От спасибі тобі Миколо, що виявив нам це, а то не раз було беш головою і думаєш: як то гарно було колись!—говорив дядько Омелько,—аж воно було гарно, та не нам! Наш брат, виходить, як тоді був в ярмі так і оставався далі пригинаючися ще низче. Тільки теперь прийшов час розігнути спину власними руками. А цю свиноту, що блукає з китицею по лісах, треба гнати геть. Вся надія на Радянську владу, бо

тільки вона дає змогу народові рішати про себе, а не якісь підпанки пройдисвіти, що шукають наживи. Велика дяка тобі Миколо, що я прозрів на старість. Та краще пізно як ніколи!

— Хлопці, а тепер щось заспіваємо, у вас нівроку гарні голоси,—промовив Микола.

— Горазд, співаймо, і я буду потягати з вами—сказав дядько Омелько,—та що будемо співати?

— Давайте „Ой у лісі при дорозі зозуля кувала!“

— Ні давайте „Комара“!

— Може краще „Заповіт?“

— „Заповіт! Заповіт!“—загули кругом голоси—Де які стали вже й підтягати. І гучно пішли слова Шевченка взиваючи до кровавої расплати з панамі, розірвать довговічні кайдани і кров'ю окупити волю України, за протореної своїми і чужими п'явками.

— А знаєте ви Інтернаціонал, цю пісню визволення рабів всього світу проти своїх знобителів? спитав Микола.

— „Знаємо, знаємо! Давайте тепер Інтернаціонал!“ знова знялися голоси, мішаючися у дивну гармонію. Здавалося, що до голосів хлопців і дівчат, долучуються з під землі стони замучених довговічною неволею предків, плач жінок на панщині; крик заведених надій попередних поколінь і зливаються в одну могутню пісню побіди повставших рабів. А на цій дивній гармонії звучав голос дядька Омелька; як призив до бою, немов вказуючи молодому поколінню:

„Чуєш сурми заграли! Час расплати настав!

В Інтернаціоналі добудем людських прав!“

У видання Центрального Комітету КСМУ „Книгозбірня Молодого Комунара“.

ВИЙШЛИ З ДРУКУ:

1. Програма РКСМ.
2. **В. Ленін.** Завдання спілок молоді.
3. Резолюції і постановлення III Всеукр. С'їзда КСМУ.
4. **Х. Раковський.** Борьба за молодь (на русск. и укр. яз.).
5. **О. Леонтів** За ким йти молоді.
6. Організаційне будівництво КСМ.
7. Больше внимания рабочей молодежи! Сборник материалов и тезисов.
8. **М. Бартель и Л. Шацкин.** Начатая стройка.
9. **Юная Гвардия.** Сборник статей **Бухарина, Зиновьева, Коллонтай** и др. (распродано).
10. **Ал. Леонтьев.** Пролетарское юношеское движение Изд. 2-е. (распр.)
11. «Дети труда». Сборник рассказов **М. Горького, А. Чехова, А. Гастева, А. Библика, И. Лекая** и др.
12. **Повышайте квалификацию подростков!** Сборник.
13. **Библик.** К широкой дороге. Цена Рб. 4000.
14. **Школа рабочей молодежи на Украине.** План школьного строительства на 1922 г.
15. **И. Вольнов.** Ваньтя. Цена Рб. 4000.
16. **Д. Лондон.** Забастовал. Цена Рб. 4000.
17. **Игнат.** Внимание резервам. Доклад на VI конференции КПУ. с переклад. мовою Д. З. Мануїльського.
18. **И. Вольнів.** Івасик. Цена Рб. 2000.
19. **Яворський.** Класова боротьба на Україні.
20. **С. Божко.** «Козаччина» (Серия «Як жили наші діди»).
21. **Ив. Вольнов.** «На заре» (Крестьянская хроника, часть II).

П Е Ч А Т А Е Т С Я:

1. **Рожицын.** «Революция против бога».
2. **Тарас Шевченко.** (Серия «Як жили наші діди» Ч. 2).

Склад Видавництва, Харків, Митрофанівська вул. 21-б.

Історична серія „Як жили наші діди“ під редакцією М. Яворського.

Центральний Комітет КСМУ розпочав видання серії історичних оповідань із Української історії, кожен молодий селянин і робітник повинен знати правду, про минуле свого краю і народу.

Вийшли з друку:

1. С. Божко. Козаччина.

Друкуються:

2. Його - же. Хмельниччина.

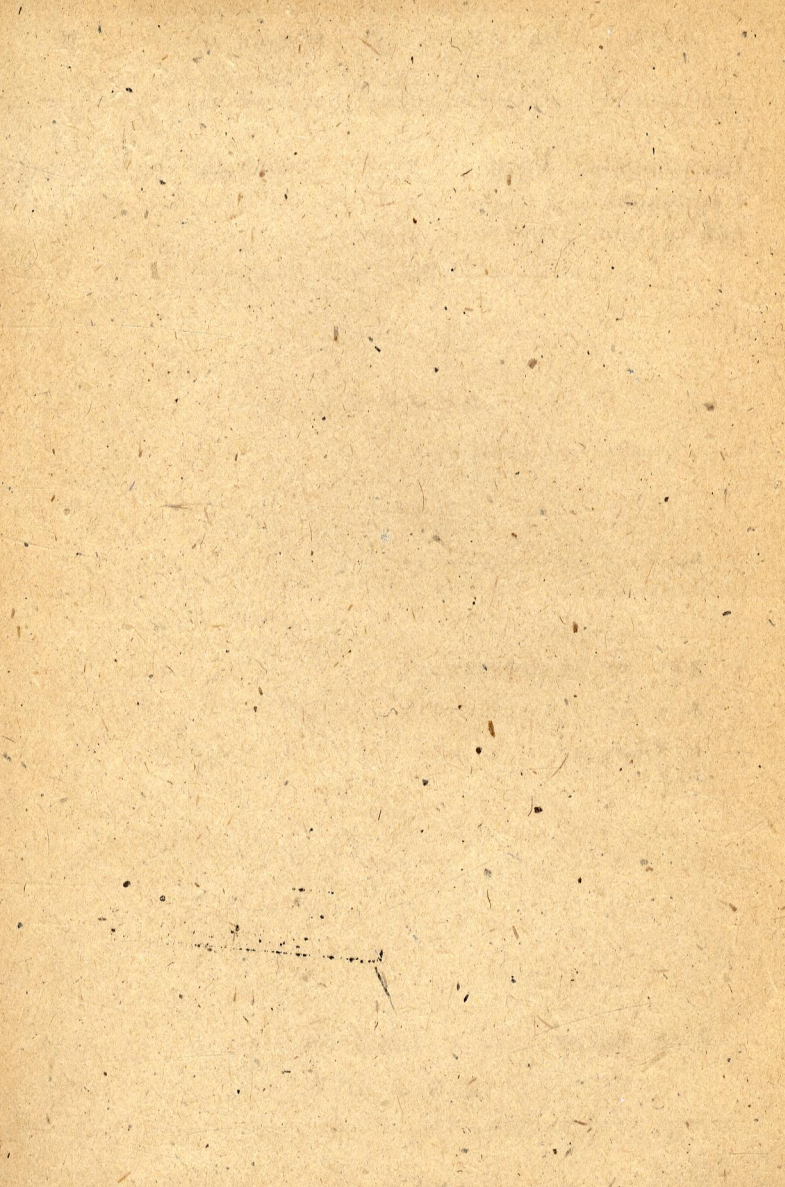
Готуються до друку:

3. Його - же. Гетьманщина.
4. Його - же. Гайдамаччина.
5. М. Яворський. Популярний курс історії України.

Склад Видавництва, м. Харків, Мироносицька вул. 21-б.

Ц. К. К. С. М. У.

Р1372

С. Божко

Козаччина